
Recenzovaný článek

Důsledky změn v Československu v listopadu 1989 pro výuku společenských věd na vysokých vojenských školách na příkladu Vysoké vojenské školy pozemního vojska ve Vyškově.

Consequences of the Changes in Czechoslovakia in November 1989 for the Teaching of Social Sciences at Military Universities Using the Example of the Military University of the Ground Forces in Vyškov

František Hanzlík

Abstrakt: Článek se zabývá důsledky změn ve společnosti a v armádě po „sametové revoluci“ v roce 1989 pro výuku společenských věd na vojenských školách. Změny jsou ilustrovány na příkladu Vysoké vojenské školy pozemního vojska ve Vyškově, která připravovala většinu důstojníků pro pozemní vojsko. První část článku ukazuje využití výuky společenských věd na vojenských školách k ideologické indoktrinaci posluchačů ve prospěch vládnoucí Komunistické strany Československa před listopadem 1989. Další část článku se zabývá odrazem změn ve společnosti a v armádě po zrušení článku o vedoucí úloze KSČ v Ústavě v systému výuky společenských věd, v jejich obsahu a rozsahu. Obsah článku ukazuje i jednotlivé mezníky v procesu změn ve výuce společenských věd na cestě od jejich využití ke komunistické indoktrinaci k formování důstojníků demokratické armády.

Abstract: The article deals with the consequences of changes in society and the army after the “Velvet Revolution” in 1989 for teaching social sciences at military schools. The changes are illustrated by the example of the Military University of the Ground Forces in Vyškov, which trained most of the officers for the ground troops. The first part of the article shows the use of social science teaching at military schools to ideologically indoctrinate students in favour of the ruling Communist Party of Czechoslovakia before November 1989.

Klíčová slova: Armáda; společenské vědy; sametová revoluce; Komunistická strana Československa; Vysoká vojenská škola pozemního vojska ve Vyškově.

Key words: Army; Social Sciences; Velvet Revolution; Communist Party of Czechoslovakia; Military University of the Ground Troops in Vyškov.

ÚVOD

Do roku 1989 bylo tehdejší Československo součástí vojenského paktu Varšavská smlouva a disponovalo jednou z nejpočetnějších armád na počet obyvatelstva.¹ Armáda představovala od uchopení politické moci komunistickou stranou v únoru 1948 významný mocenský nástroj totalitního komunistického režimu až do jeho pádu v listopadu 1989. V roce 1953 a v roce 1969 byla armáda dokonce použita tehdejším režimem proti vlastním občanům.² Za jeden z rozhodujících úkolů při budování armády považovalo vedení Komunistické strany Československa po celou dobu trvání jejího totalitního režimu přípravu důstojnického sboru a především jeho formování v duchu ideologie KSČ. Cílem systému ideologické indoktrinace, jehož součástí byla i výuka společenských věd na všech typech vojenských škol, bylo připravit důstojníka nejen odborně zdatného, ale především oddaného komunistickému režimu. Obsah výuky společenských věd se průběžně měnil. Odrážely se v něm vnější i vnitřní faktory související s průběhem studené války i se změnami v uplatňování sovětského vlivu na vývoj v Československu a především v armádě.³ Výrazným mezníkem se stalo dění spojené s událostmi označovanými jako Pražské jaro 1968.

Po okupaci Československa státy Varšavské smlouvy 21. 8. 1968 a po nástupu normalizačního vedení KSČ v čele s G. Husákem v dubnu 1969 došlo k významným změnám v celé společnosti a také v armádě. V průběhu takzvané normalizace dochází i k zásadním změnám v přípravě důstojnického sboru v armádě. Za prioritu bylo považováno systematické ideologické působení na všechny vojáky z povolání s cílem dosáhnout jejich úplné oddanosti komunistickému režimu a vládoucí komunistické straně.

Cílem předloženého příspěvku je ukázat využití společenských věd v systému ideologického zpracování budoucích důstojníků v době jejich studia na Vysoké vojenské škole pozemního vojska ve Vyškově před listopadem 1989 a proces změn, ke kterým došlo v důsledku zrušení článku Ústavy o vedoucí úloze KSČ v následujícím období a na základě dostupných archivních pramenů a dalších poznatků ukázat, s jakými hlavními problémy se potýkalo nové vedení Vysoké vojenské školy pozemního vojska

1 K 1. 1. 1990 sloužilo v armádě celkem 205 612 vojáků, z toho 144 398 vojáků základní služby. ČERNOCH, Felix a KRÁLOVEC, Karel. *Personální vývoj v rezortu obrany (1990-2001)*. 1. Praha: SPSP MO, 2001. s. 18.

2 V roce 1953 byla armáda použita proti demonstracím, které vznikly v důsledku odporu obyvatelstva proti měnové reformě. Použití armády k potlačení demonstrací na různých místech republiky popisuje ve vyjádření z 15. 10. 1968 tehdejší ministr národní obrany Alexej Čepička. Národní archiv (dále NA), fond (dále f) Pillerova komise, karton (dále k) 16B. V srpnu 1969 se armáda podílela na potlačování demonstrací při prvním výročí okupace Československa státy Varšavské smlouvy. Blíže: CHRASTIL, Sylvestr. *Některé aspekty nasazení ČSLA proti demonstrantům v srpnu 1968*. 1. Brno: VA, 1999. ISSN 1211-103. s. 29-38.

3 Již první poválečný program vlády z dubna 1945 obsahoval ustanovení o budování armády podle sovětského vzoru včetně přípravy důstojníků v sovětských vojenských školách. Další fáze uplatňování sovětského vlivu známá pod názvem „sovětizace armády“ byla zahájena po uchopení moci komunisty v únoru 1948 a nástupu JUDr. Alexeje Čepičky na místo ministra národní obrany v dubnu 1950. Poslední fáze uplatňování sovětského vlivu proběhla v období po okupaci Československa vojsky Varšavské smlouvy v srpnu 1968. Blíže: POLNAR, Stanislav. *Sovětizace československého myšlení o válce po únoru 1948. Slezský sborník*. Opava, 2020, 118(1), 86-87. ISSN 0037-6833.

ve Vyškově ve snaze vytvořit efektivní systém společenskovědní přípravy budoucích důstojníků demokratického státu po roce 1989.

1 METODOLOGIE VÝZKUMU

Před rokem 1989 byla výuka společenských věd významnou součástí systému indoktrinace studentů vojenských škol. Cílem bylo dosáhnout jejich oddanost komunistické straně a získat je k aktivnímu prosazování politiky KSČ v armádě a ve společnosti. Až po roce 1989 se postupně podařilo dosáhnout stavu, kdy výuka společenských věd začala přispívat k formování požadovaných vlastností důstojníka demokratické armády a vlastence uznávajícího demokratické hodnoty. Na počátku výzkumu, jehož výsledky jsou předloženy v následujícím příspěvku, si autor položil následující otázky:

1. Jakým způsobem, s jakým obsahem, jakými metodami byla realizována výuka společenských věd na vysokých vojenských školách před listopadem 1989?
2. Jaké zásadní změny proběhly v důsledku společenských změn v listopadu 1989 označovaných jako „sametová revoluce“?
3. Jaké faktory ovlivňovaly postupné změny ve výuce společenských věd v následujícím období a jaký byl jejich výsledek?

V průběhu výzkumu byla provedena detailní analýza odborné literatury, archivních i jiných pramenů z analyzovaného období, zvláště z let 1988–1994. Analyzovány byly dobové dokumenty, které určovaly cíle výuky společenských věd, jejich obsah, metodu výuky studentů a přípravy vědecko-pedagogických pracovníků. Do této kategorie lze zařadit dokumenty s celostátní působností a celoarmádní platností.⁴ Dále autor využil poznatky získané studiem archivních materiálů různé provenience, které vznikly na Vysoké vojenské škole pozemního vojska ve Vyškově. Analýza konkrétních archivních dokumentů z úrovně Vysoké vojenské školy, jednotlivých fakult a katedry marxismu-leninismu (od r. 1990 katedry společenských věd) umožnila postihnout celkový proces změn výuky společenských věd v souvislosti se změnami ve společnosti po listopadu 1989. Umožnila ukázat jednotlivé mezníky, které vyústily postupně do stavu, kdy začaly být společenské vědy využívány k přípravě důstojníků demokratické armády.⁵

Z výzkumných otázek vyplynul i cíl zkoumání – na základě analýzy archivních pramenů, odborné literatury a dalších poznatků ukázat proces přeměny výuky společenských

⁴ *Statut vyšších vojenských učilišť a vojenských učilišť (Škol-2-1) z roku 1961, Statut Vojenské akademie A. Zápotockého z roku 1962 (Škol-2-5), Statut vysokých škol vojenských (Škol-2-1/č) z roku 1975, Směrnice pro ideologickou práci v ČSLA Všeob-sm-15/č z roku 1976, předpis Škol-1-1/č a Škol-1-1/s z roku 1980, zákony č. 18/1976 Sb. a č. 172/1990 Sb. o vysokých školách atd.*

⁵ Dokumentace uložená ve Vojenském správním archivu v Olomouci, fond 990 Vysoká vojenská škola pozemního vojska Vyškov obsahuje Učební dokumentaci VVŠ PV z období 1987–1997, Výroční zprávy VVŠ PV a jednotlivých fakult z období 1988–1997, učební plány jednotlivých studijních oborů z let 1987–1997, studijní programy společenských věd z období 1987–1997, Hlášení o práci celoškolských kateder za školní rok a další materiály.

věd od ideologické indoktrinace ve prospěch komunistické strany po výuku přispívající k formování požadovaných vlastností důstojníka demokratické Armády České republiky.

Výuka společenských věd na vysokých vojenských školách před rokem 1989 byla stejná jak rozsahem výuky jednotlivých předmětů, tak i jejich obsahem. Určitá specifika obsahovala výuka společenských věd na Vojenské akademii Antonína Zápotockého (VAAZ) v Brně a na Vojenském lékařském výzkumném a doškolovacím ústavu v Hradci Králové (VLVDÚ), který připravoval vojenské lékaře a farmaceuty. Jiný obsah výuky společenských věd byl realizován ve Vojenské akademii Klementa Gottwalda v Bratislavě (VPA KG), která připravovala politické pracovníky a učitele společenských věd pro vojenské školství.⁶ Součástí VPA KG v Bratislavě byla i Vojensko-pedagogická fakulta, která připravovala učitele společenských věd pro všechny vysoké vojenské i střední školy v celé armádě. Vzhledem ke skutečnosti, že základem vojenského školství pro pozemní vojsko se před rokem 1989 stala Vysoká vojenská škola pozemního vojska (VVŠ PV), byl proces přeměny výuky společenských věd před a po roce 1989 zkoumán na příkladu této vysoké vojenské školy. V této souvislosti vzal autor při realizaci výzkumu v úvahu i skutečnost, že 1. ledna 1992 došlo k rozdělení Československa na dva samostatné státy a tím i k rozdělení federální armády a vojenského školství.

2 VÝUKA SPOLEČENSKÝCH VĚD – ZÁKLAD IDEOLOGICKÉHO ZPRACOVÁNÍ BUDOUČÍCH DŮSTOJNÍKŮ V PRŮBĚHU STUDIA NA VYSOKÝCH VOJENSKÝCH ŠKOLÁCH PŘED ROKEM 1989

V celé společnosti probíhaly v šedesátých letech 20. století změny, které se staly předmětem analýzy a diskusí také v armádě. V této souvislosti se objevovaly i otázky, jakým způsobem realizovat přípravu budoucích důstojníků a všech dalších kategorií vojáků z povolání. Hlavní diskuze probíhaly na tehdejší VPA KG v Praze. Došlo k nárůstu významu vojenské sociologie a předmětem zkoumání se stala problematika postavení vojenské profese v československé společnosti.⁷ Vzdělanostní úroveň vojáků z povolání – důstojníků a praporčíků sice v šedesátých letech rostla, ale stále neodpovídala požadavkům, které se zvyšovaly z důvodů zavádění nové bojové techniky. Na začátku šedesátých let to bylo například zavedení raketového vojska v pozemních silách a protivzdušné

⁶ Vojenská politická akademie vznikla 15. srpna 1953 v Praze (od roku 1961 do července 1969 nesla název Klementa Gottwalda). Jedním z prvních opatření normalizačního vedení KSČ v čele s Gustavem Husákem bylo její zrušení 31. července 1969. Dne 1. září 1972 byla zřízena Vojenská politická akademie se sídlem v Bratislavě. V roce 1974 byla přejmenována na Vojenskou politickou akademii Klementa Gottwalda. 31. prosince 1989 byla přejmenována na Vysokou vojenskou pedagogickou školu. FIDLER, Jiří. *Lexikon ČSLA: svazy a svazky*. Universum. Praha: Euromedia Group, 2020. ISBN 978-80-242-7022-7. s. 292–293.

⁷ Blíže: POLNAR, Stanislav. Vojenská profese, vědeckotechnická revoluce a Memorandum 68. *Historica Olomucensia: Sborník historických prací*. Olomouc, 2021, 61(1), 207–229. ISSN 1803-9561. Dostupné z: doi:10.5507.

obraně státu, nových typů letecké techniky i modernizace ostatních druhů vojsk v celé Československé lidové armádě (ČSLA).⁸

Vzdělávací systém v armádě byl v té době založen na přípravě budoucích důstojníků ve vojenských učilištích podle druhu vojska. Ucelené vysokoškolské vzdělání poskytovaly pouze VAAZ v Brně, VPA KG v Praze a VLVDÚ v Hradci Králové. VAAZ připravovala důstojníky technického zaměření, VPA KG se zabývala společensko-vědním vzděláváním a VLVDÚ připravoval vojenské lékaře a farmaceuty. Od roku 1966 vrcholily na jednotlivých stupních armádní hierarchie, v jejichž kompetenci bylo vzdělávání v armádě, diskuse, jakým způsobem realizovat nezbytně nutnou reformu vojenského školství. Výsledkem bylo usnesení Předsednictva ústředního výboru KSČ ze dne 8. března 1966 s názvem *O perspektivách a dalších úkolech rozvoje vojenského školství*.⁹ Obsah usnesení byl uveden do praxe rozkazem prezidenta republiky č. 06 ze dne 20. 6. 1967 *Změny ve vojenském školství* a následným rozkazem ministra národní obrany č. 07 ze dne 7. 7. 1967.¹⁰ Zcela zásadní byl požadavek, aby všichni důstojníci měli v budoucnu vysokoškolské vzdělání. Na základě uvedených rozhodnutí vznikla ve školním roce 1967/1968 ve Vyškově Velitelsko-organizátorská fakulta VAAZ přeměnou již existujícího Vyššího vojenského učiliště Otakara Jaroše.¹¹

Proces demokratizace společnosti známý pod názvem *Pražské jaro* probíhal také v ČSLA. Přes veškeré snahy vedení KSČ a státu o modernizaci vzdělávání v armádě a změnu negativního vnímání vojenské profese ve společnosti, se nepodařilo těchto cílů dosáhnout. Prestiž vojenského povolání negativně ovlivnila i Šejnova aféra z února 1968.¹² Významným vojensko-politickým dokumentem se stalo *Memorandum 68* ze dne 4. 7. 1968, které vzniklo na VPA KG v Praze.¹³ Šlo o pokus vytvořit československou vojenskou doktrínu, která odmítla slepé přejímání vojenské doktríny Varšavské smlouvy. Veškeré snahy o demokratizaci ve společnosti a v armádě zmařila okupace Československa vojsky Varšavské smlouvy dne 21. 8. 1968.¹⁴

⁸ Tamtéž, s. 207-210.

⁹ VONDRÁŠEK, Václav; CHRASTIL, Sylvestr a MARKEL, Martin. *Vojenská akademie v Brně*. Praha: Ministerstvo obrany ČR – Agentura vojenských informací a služeb, 2005. ISBN 80-7278-287-8. s. 95.

¹⁰ Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv (dále VÚA–VHA). Sběrka rozkazů a nařízení MNO. Rozkaz prezidenta republiky číslo 06 ze dne 20. 6. 1967 *Změny ve vojenském školství*, Rozkaz ministra národní obrany číslo 07 ze dne 7. 7. 1967.

¹¹ Blíže: HANZLÍK, František; KOZÍLEK, Rostislav a RÁKOSNÍK, Zdeněk. *Historie a současnost*. Praha: Ministerstvo obrany České republiky – Agentura vojenských informací a služeb, 2002. ISBN 80-7278-160-X.

¹² Začátkem roku 1968 vypukla tak zvaná Šejnova aféra. Gen. Jan Šejna byl vyšetřován pro rozsáhlé nezákonné obohacování při prodeji jetelového semena. Šejna před hrozbou vězení uprchl do zahraničí. Události kolem Šejnova případu negativně ovlivnily vztah občanů k armádě a vojenskému povolání. Blíže: MACÁK, Milan. *Dvojí tvář hazardního hráče: (Jan Šejna pod drobnohledem VKR)*. Praha: Ministerstvo obrany-Agentura vojenských informací a služeb, 2006. Edice Vojenského zpravodajství. ISBN 80-7278-371-8.

¹³ Blíže: POLNAR, Stanislav. Vojenská profese, vědeckotechnická revoluce a Memorandum 68. *Historica Olomucensia: Sborník historických prací*. Olomouc, 2021, 61(1), 207-229. ISSN 1803-9561. Dostupné z: doi:10.5507.

¹⁴ POLNAR, Stanislav a PROKOP, Bronislav. Reforma československého vojenského myšlení a rok 1968. *Vojenské rozhledy* 2020, 29 (MC), 086-102. ISSN 1210-3292 (print), 2336-2995 (online). Dostupné z: www.vojenskerohledy.cz s. 101. Okupace se nezúčastnilo Rumunsko ani Albánie, která byla ještě v roce 1968 formálně členem Varšavské smlouvy.

Období sedmdesátých let po nástupu nového vedení KSČ v čele s Gustavem Husákem v dubnu 1968 je označováno jako *normalizace*. V jejím průběhu byly ve společnosti a v armádě realizovány změny, v jejichž důsledku musely své zaměstnání opustit tisíce osob. Čistky v armádě v období normalizace je možno vzhledem k počtu vojáků z povolání, kteří museli opustit armádu srovnat s takzvanou očišťováním armády od reakčních živlů po únoru 1948. Znamenný úbytek důstojníků z povolání byl jedním z hlavních důvodů, proč nové vedení KSČ a státu věnovalo zvýšenou pozornost vojenskému školství a *ideologickému zpracování* budoucích důstojníků na vojenských školách zvláště.¹⁵ V období normalizace, která v armádě proběhla v letech 1970–1974, muselo armádu opustit 5241 vojáků z povolání po ztrátě členství v KSČ, dalších 548 vojáků, kteří nebyli členy KSČ, a dokonce 55 vojáků – členů strany.¹⁶

Proto došlo v letech 1969–1970 na úrovni kolegia ministra národní obrany k přehodnocení přípravy důstojnického a praporčického sboru. Kolegium dospělo na svém jednání dne 22. 1. 1971 k závěru, že je nezbytné zpracovat nový návrh systému školení v ČSLA, který by plně vycházel ze sovětského systému přípravy kádrů. Dále doporučilo ministru národní obrany genplk. Ing. Martinu Džúrovi přijmout mimořádná opatření k doplňování sboru vojáků z povolání. Na základě uvedeného doporučení provedlo velení ČSLA v letech 1971–1972 další podrobnou analýzu dosavadního vojenského školského systému. Jejím obsahem byl rozbor soudobých i perspektivních potřeb rozvoje vojenství v podmínkách ČSLA s využitím zkušeností z vývoje sovětského vojenského školství. Výsledkem analýzy byl návrh systému přípravy kádrů a dalšího rozvoje vojenského školství, který nejdříve projednalo a schválilo kolegium ministra na svém jednání v březnu roku 1972. Následně byl předložen k projednání předsednictvu ÚV KSČ, které jej na svém jednání 21. dubna 1972 schválilo. Koncem dubna roku 1972 zpracovala Správa vojenského školství a vědy plán politicko-organizačních opatření ke splnění usnesení předsednictva ÚV KSČ z 21. dubna 1972 k systému přípravy kádrů a dalšího rozvoje vojenského školství. Finální podobu plánu schválil 1. zástupce ministra národní obrany genpor. Ing. Vasil Valo. Celý proces tvorby nového systému přípravy kádrů a dalšího rozvoje vojenského školství byl završen rozkazem prezidenta republiky ze dne 28. 6. 1972, v němž jsou zakotveny změny ve vojenském školství. Na něj navazuje rozkaz MNO č. 009 ze dne 28. 6. 1972, který blíže konkretizuje systém přípravy kádrů a další rozvoj vojenského školství v ČSLA.¹⁷ Na základě rozkazu prezidenta republiky ze dne 28. 6. 1972 vznikla z 1. fakulty VAAZ se sídlem ve Vyškově Vysoká vojenská škola pozemního vojska hrdiny SSSR kpt. Otakara Jaroše. Jejím velením byl pověřen náčelník bývalé 1. fakulty VAAZ plk. Ing. František Herodek. Dnem 31. 10. 1972 převzal velení VVŠ PV genmjr. Ing. Jozef Jurík. Organizační struktura

¹⁵ Pojem „*ideologické zpracování*“ používá autor v textu i v souvislosti s výukou společenských věd záměrně. Na rozdíl od ideologické přípravy, jejíž cílem bylo získání určitých vědomostí z jednotlivých předmětů společenských věd, které byly ověřovány na výuce v průběhu seminářů, cvičení, zápočtů, zkoušek a státní zkoušky, bylo cílem ideologického zpracování dosáhnout stavu, kdy se posluchači zcela ztotožnili s politikou komunistické strany a stali se aktivními uskutečňovateli. Dokonce u zkoušek z jednotlivých předmětů bylo do hodnocení promítáno, jakým způsobem posluchači projevovali svoje ztotožnění s politikou KSČ – např. stali se kandidáty členství v KSČ.

¹⁶ MADRY, Jindřich. *Sovětská okupace Československa, jeho normalizace v letech 1969-1970 a role ozbrojených sil*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994. ISBN 80-85270-30-7. s. 155.

¹⁷ VÚA–VHA. Sbírka rozkazů a nařízení MNO. Rozkaz ministra národní obrany č. 009 ze dne 28. 6. 1972.

školy byla dána prozatímní tabulkou počtů č. 95181 schválenou náčelníkem generálního štábu ČSLA dne 24. 7. 1972.¹⁸ Vysoká vojenská škola pozemního vojska (VVŠ PV) stala se základem armádního vysokého vojenského školství.¹⁹ Vedení KSČ a armády se snažilo rozvojem vysokého vojenského školství postupně nahradit úbytek vysokoškolsky vzdělaných důstojníků. Současně mělo řešit akutní nedostatek důstojníků i zřízení dvouletých a ročních důstojnických škol podle druhu vojska. Oba typy školení probíhaly rovněž na VVŠ PV.²⁰ Mimořádnou pozornost věnovalo vedení KSČ a armády vytvoření systému ideologického působení na budoucí důstojníky, jehož výsledkem by byli absolventi plně oddaní komunistické straně a tehdejšímu režimu.

V době, kdy se postupně konstituovalo vysoké vojenské školství, byl vydán předpis s označením Škol-2-1/č s názvem *Statut vysokých škol vojenských*, který schválil první náměstek ministra národní obrany generálplukovník ing. Vasil Valo 26. června 1975.²¹ Obsahoval celkem 13 hlav a 196 článků. Detailně popisoval veškerou činnost včetně povinností všech funkcionářů, příslušníků vědecko-pedagogického sboru i studentů. Platil od 1. září 1975. Současně nahrazoval dosud platné předpisy – *Statut vyšších vojenských učilišť a vojenských učilišť* (Škol-2-1) z roku 1961 a *Statut Vojenské akademie A. Zápotockého* z roku 1962 (Škol-2-5). Veškerá rozhodnutí týkající se obsahu a rozsahu výuky byla připravena na úrovni ministerstva národní obrany a schvalována prvním zástupcem ministra národní obrany. Výjimku tvořily oblasti společenských věd, politickovýchovné práce a částečně vědecké práce. O nich rozhodoval náčelník Hlavní politické správy ČSLA.²² Podle článku 6 byly vysoké vojenské školy podřízeny náčelníkovi Hlavní politické správy ČSLA a prvním náměstkům ministra národní obrany. Vojenská politická akademie Klementa Gottwalda byla podřízena pouze náčelníku Hlavní politické správy ČSLA. Úkoly vojenského školství řešila komplexně Správa vojenského školství MNO. Na hlavní politické správě působilo oddělení škol a vědy, které řešilo problematiku společenských věd a vědecké práce v této oblasti. V článku 8 bylo uvedeno: „*Stranickopolitická práce a výuka společenských věd na vysokých školách je řízena hlavní politickou správou ČSLA přímo a prostřednictvím politických správ okruhů*“²³ Hlava 8 (čl. 126-129) předpisu zdůrazňovala význam politickovýchovné práce na vysokých školách: „*Stranickopolitická práce je*

¹⁸ HANZLÍK, František; KOŽÍLEK, Rostislav a RÁKOSNÍK, Zdeněk. *Historie a současnost*. Praha: Ministerstvo obrany České republiky – Agentura vojenských informací a služeb, 2002. ISBN 80-7278-160-X. s. 58–83.

¹⁹ Dne 2. června 1975 byl VVŠ PV ve Vyškově udělen čestný název Vysoká vojenská škola pozemního vojska trojnásobného hrdiny ČSSR a hrdiny SSSR armádního generála Ludvíka Svobody. VÚA–VHA. Sbíрка rozkazů a nařízení MNO. Rozkaz prezidenta republiky číslo 09 ze dne 2. 6. 1975.

²⁰ Do dvouletých důstojnických škol nastupovali uchazeči po vyučení bez středoškolského vzdělání, které si doplňovali v průběhu studia a po absolvování byli vyřazeni v hodnosti podporučíka. Do roční důstojnické školy nastupovali uchazeči s maturitou a po absolvování studia byli rovněž vyřazeni v hodnosti podporučíka. Zároveň oba typy škol představovaly rekrutační potenciál pro studium na vysokých vojenských školách.

²¹ Vojenský správní archiv Olomouc (dále VSA). Škol-2-1/č, *Statut vysokých škol vojenských*. 56 s.

²² Ve funkci náčelníka Hlavní politické správy ČSLA působili: gen. Václav Prchlík – prosinec 1955 – únor 1968, gen. Egyd Pepich – únor 1968 – červenec 1968, gen. František Bedřich – červenec 1968 – listopad 1969, gen. Václav Horáček – listopad 1969 – duben 1977, gen. Antonín Brabec – duben 1977 – listopad 1984, gen. Jaroslav Klícha – listopad 1984 – prosinec 1989. FIDLER, Jiří. *Lexikon ČSLA: svazy a svazky*. Universum. Praha: Euromedia Group, 2020. ISBN 978-80-242-7022-7. s. 98.

²³ VSA. Škol-2-1/č, *Statut vysokých škol vojenských*, s. 6.

přímo řízena politickým oddělením vysoké školy na základě usnesení sjezdů Komunistické strany Československa, usnesení ÚV KSČ, stanov KSČ, směrnic pro práci politických orgánů v ČSLA, směrnic pro práci organizací KSČ v ČSLA, rozkazů a směrnic ministerstva národní obrany a náčelníka hlavní politické správy ČSLA.²⁴ V článku 129 je zdůrazněno, že při politické a vojenské výchově posluchačů se využívají různé formy a metody výuky, stranickopolitické, agitačně propagační a kulturně-masové práce. Mimořádný důraz byl kladen na individuální práci s posluchači, která podle tohoto článku musí být pečlivě promyšlená, cílevědomá a musí být prováděna systematicky, plánovitě a individuálně s každým posluchačem. Výrazná politizace se promítala do úkolů vědecké práce, které obsahovala Hlava 9 (čl. 130-140). Za prioritní úkol stanovoval předpis výzkum problémů komunistické výchovy vojáků ČSLA, stranickopolitické práce v armádě, morálně politické a psychologické přípravy vojsk.²⁵ Všechna ustanovení předpisu byla od 1. září 1975 okamžitě zaváděna do praxe vysokých vojenských škol a kontrolována z úrovně ministerstva národní obrany a Hlavní politické správy ČSLA. Současně byl předpis na základě poznatků z praxe doplňován a modifikován.²⁶

Výuka společenských věd na vojenských školách byla součástí celkového jednotného systému ideologické práce v armádě. Tuto skutečnost dokazuje i srovnání obsahu předpisu Škol-2-1/č se základním dokumentem, který určoval obsah ideologické práce v armádě a vznikl rovněž v období normalizace a byl vydán jako vojenský předpis s označením Všeob-sm-15/č v českém jazyce a Všeob-sm-15/s v jazyce slovenském. V době prvního vydání v roce 1976 šlo o předpis, který měl stupeň utajení TAJNÉ.²⁷ V následujícím období byl předpis dále doplňován. V roce 1981 byla vydána další verze se stejným názvem i stupněm utajení. V období, které je předmětem výzkumu, byla vydána třetí verze směrnic se stejným názvem a se sníženým stupněm utajení označeném *Výhradně pro služební potřebu*.²⁸ Cílem ideologické práce v armádě bylo podle uvedených směrnic, Hlava 1: „...utvářet a upevňovat u všech jejích příslušníků marxisticko-leninský světový názor, komunistické přesvědčení, socialistické vlastenectví, proletářský a socialistický internacionalismus, nesmiřitelnost k nepřítelům socialismu a s buržoazní ideologií; vychovávat je v třídně a politicky uvědomělé obránce a budovatele socialistické vlasti, pevně semknuté kolem Komunistické strany Československa, jejího ústředního výboru, odhodlané bránit svou vlast a socialismus.“²⁹ Směrnice obsahovaly 64 stran textu a do nejmenších detailů určovaly obsah, rozsah ideologického působení vůči všem kategoriím vojáků, od vojáků prezenční služby až po generály. Společenskovědní činností se zabývá Hlava 10 směrnic. Stanovený cíl společensko-vědní činnosti je totožný s již uvedeným cílem ideologické práce v armádě. Společensko-vědní činnost zahrnovala dle směrnic výuku společenských věd ve vojenských školách a vědeckovýzkumnou činnost. Ve směrnicích je uvedeno:

²⁴ Tamtéž, s. 29.

²⁵ Tamtéž, s. 30.

²⁶ Tamtéž s. 3. Doplněk z roku 1979 schválil dne 15. srpna první náměstek ministra národní obrany generálporučík ing. Miloslav Zíka.

²⁷ Tamtéž. Všeob-sm-15/č, *Směrnice pro ideologickou práci v Československé lidové armádě*.

²⁸ Tamtéž. Směrnice schválil dne 7. srpna 1986 ministr národní obrany generálplukovník Milan Václavík.

²⁹ Tamtéž, s. 3.

*„Výuka společenských věd je nedílnou součástí stranickopolitické práce, jádrem komunistické výchovy, světónázorovým a metodologickým základem výchovně vzdělávacího procesu ve vojenských školách. Je uskutečňována na základě učebních plánů a programů, schválených hlavní politickou správou ČSLA.“*³⁰ V této části směrnic je mimo jiného zdůrazněno, že základním úkolem výuky společenských věd je výchova k třídní nenávisti vůči imperialismu a utváření základních návyků a dovedností k řízení a provádění účinné stranickopolitické práce a k aktivnímu boji proti nepřátelské ideologii a propagandě. Vědeckovýzkumná činnost v oblasti společenských věd byla realizována v souladu se zaměřením vědecké práce do roku 2000 a s plánem rozvoje stranickopolitické práce. K tomu je ve směrnicích dále uvedeno: *„Cíle a úkoly společenskovědní činnosti musejí být těsně spjaty s potřebami výchovně vzdělávacího procesu, výchovy a výcviku, života vojsk a rozvoje stranickopolitické práce.“*³¹ Přípravu učitelů, vědeckých a vědeckopedagogických pracovníků společenských věd zabezpečovala Hlavní politická správa ČSLA.

V roce 1980 skončila platnost předpisu Škol-2-1 v českém i slovenském jazyce a byl vydán zcela nový předpis Škol-1-1/č a Škol-1-1/s. Nový předpis obsahoval téměř totožná ustanovení jako Škol-2-1. Navíc obsahoval 4 přílohy v podobě samostatných brožur, které fakticky tvořily samostatné předpisy. Příloha 1 – *Normy pro pedagogickou činnost učitelů vysokých vojenských škol*, příloha 2 – *Směrnice ministerstva národní obrany pro jmenování profesorů a docentů a při obsazování volných míst učitelů vysokých vojenských škol*, příloha 3 – *Směrnice pro přijímání uchazečů na vojenských vysokých školách* a příloha 4 – *Směrnice o přípravě odborníků ve Vojenské akademii Antonína Zápotockého pro podniky vyrábějící vojenskou techniku*. V Hlavě 5, čl. 71 byla doplněna formulace týkající se učebních plánů a programů v následujícím znění: *„Učební programy se zpracovávají u každého studijního oboru a specializace pro každý předmět a obsahují politickovýchovné a vzdělávací cíle, obsahovou náplň témat, rozdělení vyučovací doby na předmět podle témat a forem výuky v jednotlivých ročnících a semestrech, organizační směrnice a základní literaturu.“*³²

Výuka podle učebních plánů, které platily v roce 1989, byla zahájena v letním semestru akademického roku 1980/1981. Přesto, že učební plány schvalovali první zástupce ministra národní obrany a jeho náměstek, obsah a rozsah výuky společenských věd stanovovala Hlavní politická správa ČSLA. Struktura VVŠ PV v té době zahrnovala 3 fakulty – Fakultu motostřeleckého vojska, Fakultu tankového vojska a Fakultu druhů vojsk. Od 1. září 1983 byla na VVŠ PV zahájena výuka studijního oboru ekonomika armády na samostatné Fakultě technického a týlového zabezpečení. Obsah státních závěrečných zkoušek tvořily ústní zkoušky z marxismu-leninismu, ze dvou odborných předmětů podle zaměření studia a z obhajoby diplomové práce. Výuku na jednotlivých fakultách realizovaly odborné katedry v podřízenosti fakult. Výuku společenských věd, jazyků, matematiky a některých dalších předmětů zabezpečovaly katedry s celoškolskou působností. Výuku společenských věd realizovala katedra marxismu-leninismu, která byla přímo podřízena politickému oddělení VVŠ PV. Struktura katedry se odvíjela od vyučovaných společenskovědních předmětů

³⁰ Tamtéž, s. 35.

³¹ Tamtéž, s. 36.

³² Tamtéž, Škol-1-1/č, s. 30.

a skládala se z předmětových skupin: marxisticko-leninská filozofie, politická ekonomie, vědecký komunismus, dějiny KSČ a mezinárodního dělnického a komunistického hnutí, pedagogika a psychologie a stranickopolitické práce. Stanovený počet vědeckopedagogických pracovníků čítal v letech 1980–1989 celkem 37 osob, z toho 33 vojáků z povolání, jednu občanskou zaměstnankyni a tři technicko-hospodářské pracovnice.³³ Počty hodin společenskovědních předmětů stanovovaly *Učební plány* jednotlivých odborností, které schválili první zástupce ministra národní obrany generálplukovník ing. Karel Rusov, náčelník Správy vojenského školství generálmajor Ing. Josef Mikulec a náčelník Hlavního týlu ministerstva národní obrany a náměstek ministra národní obrany generálporučík Ing. Ján Lux. Náčelník hlavní politické správy schvaloval, jaké společenskovědní předměty, s jakým obsahem a v jakém rozsahu budou vyučovány. Od roku 1981 až do společenských změn v listopadu 1989 byly na všech vysokých vojenských školách vyučovány stejné společenskovědní předměty ve stejném rozsahu a se stejným obsahem. Vyučovány byly ve stejných semestrech a ročnících. V prvním ročníku byl vyučován předmět dějiny KSČ a mezinárodního dělnického hnutí v rozsahu 120 hodin (1. semestr 70 hodin, 2. semestr 50 hodin). Ve druhém ročníku pokračovala výuka předmětem marxisticko-leninská filozofie – 120 hodin (3. semestr 74 hodin, 4. semestr 46 hodin). Souběžně byl ve druhém ročníku vyučován předmět základy vojenské psychologie a pedagogiky – 60 hodin (3. semestr 30 hodin, 4. semestr 30 hodin). Ve třetím ročníku následovala výuka politické ekonomie a válečné ekonomiky v rozsahu 120 hodin (5. semestr 60 hodin, 6. semestr 60 hodin) souběžně s předmětem stranickopolitické práce – 70 hodin (5. semestr 40 hodin, 6. semestr 30 hodin). Ve finálním ročníku byl vyučován předmět vědecký komunismus v rozsahu 90 hodin (7. semestr 50 hodin, 8. semestr 40 hodin). Všechny předměty mimo vojenské psychologie a pedagogiky byly zakončeny zkouškou, vojenská psychologie a pedagogika klasifikovaným zápočtem. Výuka společenských věd činila v souhrnu 580 hodin za celou dobu studia. Z celkového počtu hodin za celou dobu studia představovala výuka společenských věd téměř 12 %.³⁴ Ve studijních plánech jednotlivých studijních oborů byly vyučované předměty rozděleny do skupin: I. Společensko-vědní předměty (11,8 %), II. Vojensko-odborná příprava (60,3 %), III. Všeobecně teoretické předměty (12,6 %), všeobecně inženýrské předměty (12,9 %) a záloha v rozsahu 120 hodin. Celkový rozsah výuky všech předmětů zahrnoval 4 932 hodin.³⁵

Do listopadu 1989 platil vysokoškolský zákon č. 18/1976 Sb. Jeho působnost na vysoké vojenské školy byla výrazně omezena a kompetence, které mělo ministerstvo školství a ministr školství vůči civilním vysokým školám uplatňovalo vůči vojenským školám ministerstvo národní obrany respektive ministr národní obrany. To se týkalo i obsahu a rozsahu výuky všeobecně vzdělávacích předmětů, vojensko-odborných předmětů i výuky společenských věd. Výuka společenských věd přitom byla rozhodnutím vedení komunistické

³³ Tamtéž, fond 990/2, Hlášení celoškolských kateder za školní rok 1989–1990, s. 2–3. V hlášení je uveden jmenný seznam všech pracovníků katedry (24) mimo příslušníků skupiny stranickopolitické práce (6) a pedagogiky a psychologie (6). Jedna technickohospodářská pracovnice odešla do starobního důchodu. Upřesnění celkového počtu příslušníků katedry do r. 1989 – osobní archiv autora – zápisy z metodických zasedání katedry září až listopad 1989.

³⁴ VSA, fond 990/4/47, Učební dokumentace VVŠ PV Vyškov, Učební programy 1989.

³⁵ Tamtéž.

strany a ministerstva národní obrany svěřena Hlavní politické správě ČSLA a jejímu náčelníkovi. Hlavní politická správa byla odpovědná za prosazování politiky KSČ v armádě včetně ideologického působení, jehož součástí byla i výuka společenských věd. Za rozhodující součást výuky společenských věd byla považována výuka předmětu stranickopolitické práce. Při výuce předmětu a uplatňování získaných poznatků posluchači při provádění politického školení mužstva a politických informací u vojáků základní služby výcvikového pluku měly tvořit základ vědomosti všech společenských věd za celou dosavadní dobu studia. Vedení politického školení a politických informací posluchači VVŠ PV u vojáků základní služby výcvikového pluku bylo chápáno jako součást praktické přípravy k výkonu jejich funkcí po absolvování školy.³⁶

Obsah každoročních *Hlášení o práci celoškolských kateder za školní rok* až do roku 1988–1989 se v části věnované Katedře marxismu-leninismu zabýval především výukou stranickopolitické práce. Rozhodující část hlášení tvořil bod č. 1 *Úroveň realizace požadavků Směrnic N HPS ČSLA pro výuku společenských věd ve vojenských vysokých školách v ČSLA*.³⁷ V hlášení se přímo uvádí: „Provedené rozborů ukazují, že perspektiva přípravy kádrů pozemního vojska vyžaduje, aby byla zvláštní pozornost věnována výuce stranickopolitické práce a základů vojenské pedagogiky a psychologie.“³⁸ Na závěr hlášení je avizováno rozhodnutí o reorganizaci Katedry marxismu-leninismu a vytvoření samostatné Katedry stranickopolitické práce a základů vojenské pedagogiky a psychologie. Vzhledem k vývoji situace ve společnosti a v armádě v následujícím období již tato reorganizace nebyla realizována.

3 DŮSLEDKY SPOLEČENSKÝCH ZMĚN PO 17. LISTOPADU PRO VÝUKU SPOLEČENSKÝCH VĚD NA VYSOKÝCH VOJENSKÝCH ŠKOLÁCH

Před listopadem 1989 patřila armáda k významným mocenským složkám komunistického režimu v Československu. V průběhu listopadových událostí roku 1989 nebylo zřejmé, jak se armáda zachová. Ministr národní obrany armádní generál Ing. Milán Václavík patřil k radikálním komunistům, kteří doporučovali využít armádu k zabránění probíhajícímu politickým změnám. Na základě tlaku demokratických sil v podobě Občanského fóra byl Václavík z funkce ministra národní obrany odvolán a na jeho místo jmenován dne 3. prosince 1989 generálplukovník Ing. Miroslav Vacek.

Klíčovou událostí v dalším vývoji v celé společnosti a tím i v armádě se stalo rozhodnutí Federálního shromáždění ze dne 29. listopadu 1989, kterým byl zrušen článek č. 4

³⁶ Tématika politického školení mužstva (PŠM) byla dána Směrnicemi pro ideologickou práci Všeob-sm-15 a v době platnosti posledních směrnic vydaných v roce 1986 zahrnovala celkem 384 hodin PŠM za dobu dvouleté základní vojenské služby. VSA. Všeob-sm-15/č, *Směrnice pro ideologickou práci v Československé lidové armádě*. 1986, s. 52.

³⁷ VSA, fond 990/2, *Hlášení celoškolských kateder za školní rok 1988–1989*, s. 1.

³⁸ Tamtéž, s. 4.

stávající Ústavy o vedoucí úloze KSČ ve společnosti.³⁹ Toto usnesení Federálního shromáždění ČSSR mělo dalekosáhlé důsledky pro celou společnost i armádu. Znamenalo zásadní změny ve výuce společenských věd.

Rozkazem ministra obrany gen. Miroslava Vacka č. 32 ze dne 19. prosince 1989 byla zakázána činnost politických stran a hnutí v armádě. Byla rozpuštěna Hlavní politická správa ČSLA a zrušen politický aparát v celé armádě s platností od 2. ledna 1990.⁴⁰ Během jednoho měsíce se fakticky zhroutil celý systém ideologického působení v armádě, který byl propracován do nejmenších detailů a neustále „aktualizován, vylepšován a precizován“ v nových podmínkách.⁴¹ Praktické důsledky výše uvedeného vývoje se promítly okamžitě i do výuky společenských věd. Na základě opatření uvedených v Rozkazu ministra národní obrany č. 022 ze dne 29. 12. 1989 byla nařízením náčelníka VVŠ PV č. j. 15036 zrušena Katedra marxismu-leninismu. Součástí uvedených opatření bylo i zrušení výuky předmětů vyučovaných katedrou marxismu-leninismu a zrušení státní zkoušky z předmětu marxismus-leninismus u finálních ročníků všech odborností. Výuka ostatních vojensko-odborných předmětů pokračovala v nezměněné podobě. Následovalo zrušení politického aparátu na úrovni VVŠ PV, jednotlivých fakult a zabezpečovacího pluku v lednu 1990.

Příslušníci zrušené Katedry marxismu-leninismu byli vzati do kádrové dispozice na dobu 3. měsíců.⁴² Zmíněným nařízením náčelníka VVŠ PV č. j. 15036 byly dnem 1. března 1990 zřízeny nové celoškolské katedry – společenských věd s plánovaným počtem 21 vojáků z povolání, jedním občanským zaměstnancem a dvěma technickohospodářskými pracovníky a sociálních věd s plánovaným počtem 13 vojáků z povolání a jedním občanským zaměstnancem.⁴³ Strukturu katedry společenských věd tvořily odborné skupiny filozofie, ekonomie, politologie a novodobých a československých dějin. Základem katedry sociálních věd se staly odborné skupiny pedagogiky a psychologie a sociologie. Plánovaná místa na nových katedrách byla obsazena výběrovým řízením. Vedoucím katedry společenských věd se stal pplk. doc. RSDr. Václav Lošek, CSc., vedoucím katedry sociálních věd byl ustanoven plk. RSDr. Jan Kunhart, CSc.⁴⁴

Konstituování nových kateder probíhalo v období, kdy byla v armádě realizována opatření známá pod názvem „demokratizace a humanizace armády“. Cílem procesu bylo postupné dosažení změn směřujících k její přeměně z armády totalitního státu v armádu

³⁹ Ústavní zákon č. 135/1989 Sb. Částka 31/1989. [online] [cit.1-6-2023.] Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1989-135>

⁴⁰ Celkový počet pracovníků politického aparátu vojáků z povolání činil 4 180 osob včetně 706 posluchačů vojenskopolitických škol. ČERNOCH, Felix a KRÁLOVEC, Karel. *Personální vývoj v rezortu obrany (1990-2001)*. 1. Praha: SPSP MO, 2001. s. 13.

⁴¹ Směrnice pro ideologickou práci byly vydány v letech 1976, 1981 a 1986, Předpisy o vojenském školství – 1975 a 1980 s doplňky v roce 1979.

⁴² Kádrová dispozice bylo opatření, kdy voják z povolání, který do ní byl zařazen, nezastával žádnou konkrétní funkci a pobíral plat z předchozího zařazení. Toto opatření se využívalo v případě rušení útvarů, reorganizace nebo přeřazení vojáka z povolání na jinou funkci, která vznikala v rámci reorganizace. V případě příslušníků katedry byla v době jejich kádrové dispozice provedena výběrová řízení na funkce v nově zřízených katedrách společenských věd a sociálních věd.

⁴³ VSA, f. 990/2, sv. 374. Hlášení o práci celoškolských kateder za školní rok 1989-1990.

⁴⁴ Tamtéž.

státu demokratického. Důležitou součástí těchto opatření představovala realizace Rozkazu ministra národní obrany ČSSR č. 11 ze dne 16. února 1990 *Atestační řízení v Čs. lidové armádě*. Jeho cílem bylo: „...komplexně prověřit individuální předpoklady hodnocených pro výkon zastávané funkce, posoudit jejich použitelnost a stanovit perspektivu jejich další služby.“⁴⁵ Všichni příslušníci kateder včetně občanských zaměstnanců byli zařazeni do prvních etap atestačního řízení. To proběhla v termínu od 1. května 1990 do 30. června 1990 formou mimořádného hodnocení před stanovenou komisí, ve které byli zastoupeni i členové sdružení Vojenská obroda.

Další rozsáhlá opatření k demokratizaci a humanizaci armády, která se týkala i života ve vojenských vysokých školách, obsahovaly rozkazy ministra národní obrany č. 15 ze dne 15. března 1990 *Nové znění vojenské přísahy a přerušení členství a činnosti v politických stranách a politických hnutích*, č. 16 ze dne 28. března 1990 *Opatření k dalšímu prohlubování demokratizačního procesu v Čs. armádě* a č. 27 ze dne 7. května 1990 *Opatření k demokratizaci a humanizaci služby v Čs. armádě*. Pouze vojenských škol se týkal článek 18 rozkazu č. 27, v němž se uvádí: „Ve vojenských školách jsou zástupci z řad posluchačů a žáků zařazováni do pedagogických a vědeckých rad škol a fakult i do jiných poradních orgánů škol.“ a dále „Talentovaní posluchači závěrečných ročníků vojenských vysokých škol se mohou účastnit konkurzních řízení k přímému zařazení do pedagogických funkcí nebo vědecké přípravy.“⁴⁶

Následující etapa výuky společenských věd od zimního semestru akademického roku 1990/1991 byla rozhodujícím způsobem ovlivněna přijetím nového vysokoškolského zákona č. 172/1990 Sb., který nabyl účinnosti 1. července 1990.⁴⁷ V předcházejícím vysokoškolském zákoně o vysokých školách č. 19/1966 Sb. bylo v § 55 zakotveno množství výjimek pro vysoké vojenské školy. O obsahu a rozsahu výuky na vysokých vojenských školách rozhodovalo ministerstvo národní obrany nebo přímo určení funkcionáři, respektive náčelník Hlavní politické správy a politická správa ČSLA v případě společensko-vědních předmětů. Nový zákon platil stejně i pro vysoké vojenské školy. Výjimka se týkala pouze zveřejňování výsledků vědeckého bádání, kde bylo nutno respektovat právní předpisy týkající se utajovaných skutečností a výjimka pro vědecko-pedagogické pracovníky, vojáky v činné službě na které se vztahovaly některé zvláštní předpisy.⁴⁸

Zásadní a do té doby pro armádní prostředí téměř nepředstavitelné změny přinesl zákon v části páté – *Samospráva vysokých škol*. Šlo především o volbu akademických

⁴⁵ VÚA–VHA. Sběrka rozkazů a nařízení MNO. Rozkaz ministra národní obrany ČSSR č. 11 ze dne 16. února 1990 *Atestační řízení v Čs. lidové armádě*.

⁴⁶ VÚA–VHA. Sběrka rozkazů a nařízení MNO. Rozkaz ministra národní obrany č. 27 ze dne 7. května 1990 *Opatření k demokratizaci a humanizaci služby v Čs. armádě*.

⁴⁷ Zákon o vysokých školách č. 172/1990 Sb. [online] [cit.1-6-2023.] Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1990-172>

⁴⁸ Branný zákon č. 92/1949 Sb., ve znění pozdějších předpisů. Zákon č. 76/1959 Sb., o některých služebních poměrech vojáků, ve znění pozdějších předpisů.

senátů vysoké školy a fakult (§ 9 zákona) a jejich pravomoci včetně volby a návrhů kandidátů na rektora (§ 10, odst. 1, písm. c) a na děkana (§ 10, odst. 2, písm. b).⁴⁹

Další výraznou změnu přineslo znění vysokoškolského zákona pro koncipování učebních programů a tím i jednotlivých předmětů. Tuto kompetenci svěřil nový vysokoškolský zákon do rukou fakult s tím, že studijní programy schvaloval podle ustanovení § 10, odst. 2, písm. f) akademický senát fakulty.⁵⁰ Vzhledem ke skutečnosti, že nový vysokoškolský zákon platil pro vysoké vojenské školy jen s nepatrnými výjimkami a vysokoškolské vzdělání získané na vojenských školách bylo rovnocenné s vysokoškolským vzděláním získaným na civilních školách, bylo nutno realizovat určité úpravy i ve výuce předmětů, které byly v nové učební dokumentaci uváděny jako všeobecně teoretické předměty a jako všeobecně inženýrské předměty. Minimální změny se dotkly předmětů zahrnutých do kategorie vojenské a vojensko-odborné předměty.

Realizace ustanovení nového vysokoškolského zákona si vyžádala určitý čas. V zimním semestru akademického roku 1990/1991 byly zvoleny akademické senáty jednotlivých fakult a Vysoké vojenské školy pozemního vojska. Následně byl zvolen rektor VVŠ PV a děkani jednotlivých fakult.⁵¹ Postupně byly upravovány učební plány jednotlivých studijních oborů. Zcela nově byla koncipována výuka společenských věd, která probíhala podle upraveného Učebního plánu platného od 1. září 1990.⁵²

V učebních plánech před listopadem 1989 byly společenskovední předměty vedeny v kategorii I jako nejdůležitější. V plánech po roce 1989 byly vedeny v poslední kategorii IV. Lze říci, že toto postavení předmětů v učebních plánech ilustrovalo zásadní změny, ke kterým ve výuce společenských věd došlo, a symbolizovalo změnu názorů na jejich význam v přípravě posluchačů. Před rokem 1989 tvořily společenskovední předměty rozhodující prostředek indoktrinace budoucích důstojníků komunistickou ideologií a jejich výchovy ke komunistickému přesvědčení a oddanosti KSČ i tehdejšímu režimu. Po roce 1989 se změny v obsahu a rozsahu společenskovedních předmětů staly součástí procesu nazvaného demokratizace a humanizace armády. Jejich hlavním deklarovaným cílem bylo přispět k formování požadovaných vlastností důstojníka armády demokratického státu.

Výuka společenských věd zahrnovala předměty: obecné a československé dějiny, politologie, filozofie, ekonomie a sociologie výchovy a osvětové práce. Předměty obecné a československé dějiny a filozofie byly vyučovány v rozsahu 80 hodin, sociologie

⁴⁹ Rektora vysoké školy podle zákona č. 172/1990 Sb. jmenoval na návrh akademického senátu vysoké školy prezident republiky. V případě funkce děkana zákon v § 10, odst. 2, písm. b přímo uváděl, že akademický senát fakulty: „volí děkana z profesorů a docentů fakulty a odvolává jej z funkce“ [online] [cit.1-6-2023.] Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1990-172>

⁵⁰ Zákon o vysokých školách č. 172/1990 Sb. [online] [cit.1-6-2023] Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1990-172>

⁵¹ Blíže: HANZLÍK, František; KOŽÍLEK, Rostislav a RÁKOSNÍK, Zdeněk. *Historie a současnost*. Praha: Ministerstvo obrany České republiky – Agentura vojenských informací a služeb, 2002. ISBN 80-7278-160-X. s. 58–62.

⁵² Stávající učební plány studijních oborů byly upraveny na základě Nařízení 1. zástupce ministra národní obrany č. j. 05002/1 z 1. ledna 1990. VSA, Učební dokumentace VVŠ PV Vyškov, f. 990/4-47, 1990.

výchovy a osvětové práce v rozsahu 70 hodin, ekonomie a politologie 60 hodin.⁵³ Oproti stavu před listopadem 1989 poklesl celkový počet hodin společenskovedních předmětů z 580 na 350, to je o 230 hodin. U Fakulty motostřeleckého vojska, která připravovala studenty na velitelské funkce, obsahoval učební plán navíc 130 hodin výuky vojenské pedagogiky a psychologie, která byla zařazena v kategorii I. – vojenské a vojensko-odborné předměty.

V souladu s ustanovením nového vysokoškolského zákona byla zahájena příprava na přechod ke dvoustupňovému vysokoškolskému vzdělávání od akademického roku 1991/1992. První stupeň – bakalářské studium v rozsahu 6 semestrů ukončené státní zkouškou a bakalářskou prací. Druhý stupeň – magisterské navazující studium v trvání 4 semestrů ukončený státní zkouškou a obhajobou diplomové práce. Oproti původnímu souvislému typu studia došlo při absolvování úplného vysokoškolského studia k jeho prodloužení na 5 let. Při přípravě učební dokumentace a stanovení obsahu a rozsahu výuky byly brány v úvahu různé faktory. Postupně byly využívány poznatky získané v rámci rozšiřujících se kontaktů se zahraničními vojenskými školami, především z Francie, Spolkové republiky Německo, Velké Británie, USA a s domácími civilními vysokými školami.

V koncipování výuky společenských věd se výrazným způsobem promítla skutečnost, že nové studijní programy, struktura předmětů, jejich hodinový rozsah i obsah se na rozdíl od předcházejícího období tvořily na úrovni fakulty. Nově zvolení děkani a management fakult neměli s přípravou struktury studijních programů a stanovením hodinového rozsahu a obsahu jednotlivých předmětů téměř žádné zkušenosti. Každá fakulta samostatně podle úvahy jejího vedení stanovovala, jaké společenskovední předměty a v jakém rozsahu budou vyučovány.

Rozdíly lze uvést na příkladu Fakulty druhů vojsk (s odbornostmi ženijní, chemické a raketového vojska a dělostřelectva) a Fakulty motostřeleckého vojska. U Fakulty druhů vojsk zahrnovala učební dokumentace v bakalářském stupni společensko-vědní předměty: obecná ekonomie – 36 hodin, filozofie – 36 hodin, československé a obecné dějiny 36 hodin, politologie 36 hodin, sociologie – 40 hodin. V rámci vojensko-odborných předmětů byl zařazen předmět vojenská dějiny v rozsahu 30 hodin. Navazující magisterské studium obsahovalo studium následujících společensko-vědních předmětů: filozofie – 20 hodin, obecná ekonomie – 20 hodin, československé a obecné dějiny – 20 hodin, vojenská pedagogika – 30 hodin, politologie – 20 hodin a sociologie – 30 hodin.⁵⁴

Studijní plány fakulty motostřeleckého vojska obsahovaly v bakalářském stupni společenskovední kurz v rozsahu 126 hodin. Jeho obsah tvořily předměty: filozofie – 36 hodin, ekonomie – 24 hodin, politické dějiny čs. státu – 36 hodin a politologie 30 hodin. Mezi předměty vojensko-odborné přípravy byl navíc zařazen předmět vojenské dějiny v rozsahu 20 hodin. V navazujícím magisterském studiu zahrnoval společenskovední kurz celkem 120 hodin se stejnými předměty v obdobném rozsahu.

Fakulta motostřeleckého vojska se snažila využít zkušeností z minulosti, kdy absolventi Vyššího vojenského učiliště získávali aprobaci učitelství pro střední školy v předmětech tělesná výchova a matematika. Proto studijní plány fakulty zahrnovaly i studijní

⁵³ Tamtéž.

⁵⁴ VSA, f. 990/4-56, Učební dokumentace VVŠ PV Vyškov, 1992.

plány aprobačních předmětů technická výchova, tělesná výchova, matematika a fyzika. Z toho důvodu obsahovaly studijní plány jednotlivých aprobací ještě předměty učitelské způsobilosti v rozsahu 256 hodin, které ostatní fakulty ve studijních plánech neměly. K nim patřily následující předměty: psychologie obecná – 36 hodin, psychologie vývojová – 36 hodin, úvod do pedagogiky a obecné didaktiky – 26 hodin, výběrový seminář z pedagogiky – 26 hodin, sociologie 44 hodin, sociální psychologie – 44 hodin a pedagogická psychologie – 44 hodin.⁵⁵

Obsahovou náplň jednotlivých předmětů připravovaly celoškolské katedry společenských a sociálních věd. Změny ve výuce společenských věd na základě zrušení článku 4 Ústavy o vedoucí úloze KSČ a následující proces demokratizace a humanizace v armádě umožnily vědeckopedagogickým pracovníkům vyučujícím společenské vědy navázat kontakty a spolupráci s katedrami civilních vysokých škol stejného zaměření. Šlo například o Katedru filozofie a Historický ústav Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Katedru psychologie a Katedru historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého, Katedru pedagogiky Pedagogické fakulty Univerzity Palackého a další. Zároveň měli možnost získat poznatky z výuky společenských věd v zahraničních vojenských školách z Francie, Německa, Velké Británie, Holandska a dalších států, jejichž delegace včetně studentů často navštěvovali VVŠ PV.

Na základě analýzy a komparace poznatků vyplývajících ze studia všech dostupných pramenů lze ukázat základní rozdíly ve výuce společenských věd před rokem 1989 a po zásadních změnách, které následovaly. Ty lze dokumentovat následujícími skutečnostmi:

- Před rokem 1989 sloužily společenskovědní předměty jednoznačně k indoktrinaci posluchačů v duchu ideologie komunistické strany s cílem připravit absolventy zcela oddané režimu a komunistické straně.
- Změnit postupně tento stav umožnil až vývoj ve společnosti a v armádě, který následoval po listopadu 1989.
- V důsledku změn po listopadu 1989 byly bez náhrady zrušeny společenskovědní předměty, využívané především k ideologické indoktrinaci studentů jako – stranickopolitická práce, vědecký komunismus, dějiny KSČ a mezinárodního komunistického a dělnického hnutí, marxisticko-leninská filozofie a marxisticko-leninská politické ekonomie.
- Byla zrušena Katedra marxismu-leninismu.
- Následně byly vytvořeny nové společenskovědní katedry – Katedra společenských věd a Katedra sociálních věd. Odborné a morální vlastnosti příslušníků nových kateder byly posouzeny ve výběrových řízeních a následně v atestačním řízení.
- V průběhu letního semestru 1990 byly připraveny k zařazení do studijních programů nové společenskovědní předměty s obsahem, jehož studium mělo přispět k formování požadovaných vlastností důstojníka demokratické armády. Šlo o předměty historie, filozofie, politologie, sociologie, obecná ekonomie, psychologie se zcela jiným obsahem, než byl obsah společenskovědních předmětů před rokem 1989.
- Od zimního semestru akademického roku 1990/1991 byla zahájena výuka nových společenskovědních předmětů.

⁵⁵ Tamtéž, f. 990/4-60.

- Zjednodušeně by se dal celý proces, trvající více než tři roky, nazvat „společenské vědy na vojenských školách od ideologické indoktrinace ve prospěch KSČ po přípravu důstojníka demokratické armády“.

ZÁVĚR

Vysoké vojenské školství, které existovalo v době společenských změn v Československu v listopadu 1989, získalo svoji podobu v letech normalizace po okupaci Československa vojsky Varšavské smlouvy v srpnu 1968. Prioritní součástí studia byla výuka společenských věd, jejímž hlavním cílem bylo připravit absolventa plně oddaného režimu a komunistické straně. K tomu, aby výuka společenských věd naplňovala stanovené cíle a byla co nejefektivnější, přijímalo vedení komunistické strany a armády rozhodnutí, která se promítala v obsahu předpisů platných pro výuku společenských věd. Ke zvýraznění významu výuky společenských věd a ve snaze zvýšit její vliv byla přijímána řada dalších opatření, která obsahoval předpis určující obsah celého systému ideologické práce v armádě – Směrnice pro ideologickou práci v ČSLA, Všeob-sm-15. Obsah archivních pramenů dokládá, že v celém období, které předcházelo společenským změnám v listopadu 1989, projevovalo vedení KSČ a armády maximální snahu o zintenzivnění a rozšíření ideologického působení na příslušníky armády. Svědčí o tom i postupné změny obsahu Směrnic pro ideologickou práci v letech 1976, 1981 a 1986. Stejnou tendenci projevovalo vedení KSČ i ve vztahu k výuce společenských věd na vysokých vojenských školách. Praktickým výsledkem těchto snah byly doplňky a změny předpisů, které se výuky společenských věd týkaly.

Společenské změny po listopadu 1989 a především vývoj po zrušení článku 4 Ústavy o vedoucí úloze Komunistické strany Československa znamenaly zhroucení celého systému ideologického působení v armádě včetně výuky společenských věd v dosavadní podobě. Analýza archivních materiálů ukazuje, že v případě výuky společenských věd se tak stalo proto, že byly zrušeny všechny prvky armádní struktury, které o obsahu, rozsahu a způsobu výuky společenských věd rozhodovaly. K nim patřila především Hlavní politická správa ČSLA, politické oddělení VVŠ PV Vyškov, politické skupiny na fakultách a všechny základní organizace KSČ na katedrách i na fakultách. Postupně přestaly platit předpisy týkající se výuky společenských věd, především Směrnice pro ideologickou práci v ČSLA Všeob-sm-15/č. a následně i Škol-1-1. Výrazným projevem snahy o změny ve výuce společenských věd bylo i zrušení katedry marxismu-leninismu a vytvoření nových kateder společenských věd a sociálních věd, které byly obsazeny vědecko-pedagogickými pracovníky, kteří se podrobili atestacím na základě rozkazu ministra národní obrany. Navíc byla jejich odborná způsobilost posouzena komisí ministerstva národní obrany, která byla složena z rehabilitovaných bývalých vojáků z povolání. Zároveň se postupně do praxe zaváděly ustanovení nového vysokoškolského zákona, především v oblasti přípravy nových studijních plánů. Vše výše uvedené ve svém souhrnu přispělo k tomu, že od 1. září 1990 byla na všech fakultách Vysoké vojenské školy pozemního vojska zahájena výuka společenských věd směřující k formování vlastností důstojníka demokratické armády. Tím byl vytvořen i potřebný základ pro řešení problematiky společenských věd

v následujícím období, které bylo charakterizováno velmi častými změnami organizačních struktur, snižováním počtů všech kategorií vojáků i vědeckopedagogických pracovníků-občanských zaměstnanců a složitými diskuzemi o budoucí transformaci vojenského školství. Tento stav přetrvával až do vzniku Univerzity obrany v roce 2004 s dislokací v Brně jako jediné vysoké vojenské školy.⁵⁶

Autor: *Prof. PhDr. František Hanzlík, CSc., narozen v roce 1954. Je absolventem Vojenské politické akademie v Bratislavě (1977), dizertační a habilitační práci v oboru československé dějiny obhájil na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity (1992 a 1997). Jmenovací řízení absolvoval na Slezské univerzitě v Opavě (2012). Od roku 1984 působí jako vědecko-pedagogický pracovník. Do roku 2004 na Vysoké vojenské škole pozemního vojska ve Vyškově a od roku 2004 na Univerzitě obrany. Zabývá se problematikou vojenské historie se zaměřením na 1. a 2. světovou válku, na československý vojenský exil po únoru 1948, na úlohu tajných služeb v zápase o politickou moc a na historii vojenského školství.*

Jak citovat: HANZLÍK, František. Důsledky změn v Československu v listopadu 1989 pro výuku společenských věd na vysokých vojenských školách na příkladu Vysoké vojenské školy pozemního vojska ve Vyškově. *Vojenské rozhledy*. 2023, 32 (4), 188-205. ISSN 1210-3292 (print), 2336-2995 (on-line). Available at: www.vojenskerozhledy.cz.

⁵⁶ Univerzita obrany byla zřízena ke dni 1. září 2004 zákonem č. 214/2004 Sb. § 1. Zřizuje se vojenská vysoká škola s názvem Univerzita obrany. Sídlem této vojenské vysoké školy je Brno. Univerzita obrany vzniká splnutím Vysoké vojenské školy pozemního vojska ve Vyškově, Vojenské akademie v Brně a Vojenské lékařské akademie Jana Evangelisty Purkyně v Hradci Králové, které ke dni zřízení Univerzity obrany zanikají. [online] [cit. 1-6-2023.] Dostupné z <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-214>